

עדות שאי אתה יכול להזימה

(סנהדרין מא:)

כללים בשיעור:

- יש משמעות לדרך הלימוד [גזירת הכתוב, ולימוד מפסוקים שונים]

בשיעור זה נבוא לעסוק בדין "עדות שאי אתה יכול להזימה אינה עדות", דרך פירושי הראשונים בסוגיות השונות, ודרך מחלוקת סומכוס וחכמים, ונתבונן בהבדל בין הסברא לגזירת הכתוב בעניין זה.

עדות שאי אתה יכול להזימה

המשנה בסנהדרין מתארת את תהליך דרישת וחקירת העדים¹:

היו בודקין אותן בשבע תקירות, באיזה שבוע, באיזה שנה, באיזה חודש, בכמה בחודש, באיזה יום, באיזה שעה, באיזה מקום. רבי יוסי אומר באיזה יום, באיזה שעה, באיזה מקום...
כל המרבה בבדיקות, הרי זה משבח. מעשה ובדק בן זכאי בעקצי תאנים. ומה בין תקירות לבדיקות. תקירות, אחד אומר איני יודע, עדותן בטלה. בדיקות, אחד אומר איני יודע ואפלו שנים אומרים אין אנו יודעין, עדותן קימת. אחד תקירות ואחד בדיקות, בזמן שמכחישין זה את זה, עדותן בטלה:

המשנה מדברת על חקירות ועל בדיקות.

החקירות אלו שאלות הנוגעות לזמן ולמקום העדות – באיזה יום, באיזה שעה, באיזה מקום וכיו, והבדיקות אלו שאלות שאינן נוגעות בעצם העדות, אלא בפרטים נלווים לה.

¹ מסכת סנהדרין פרק ה משניות א-ב

כגון – הבגדים שלבש האדם שמעידים עליו, תחת איזה עץ היה המקרה, מה גודל עוקצי התאנים שהיו על העץ – ארוכים או קצרים וכדו'.²
 וכן מפרש רש"י בדף ל: -

"בבדיקות - שאינה משבע חקירות באיזו יום באיזו שעה שהזמה תלויה בהן, אבל בכליו שחורין וכליו לבנים, שאין דין הזמה תלויה בהן".

לאחר שהגמרא לומדת את המקור בתורה לצורך בחקירות ובבדיקות, היא מקשה על דברי המשנה³:

ומקשה הגמרא בדף מא: -

...מכדי אידי ואידי דאורייתא היא - מאי שנא חקירות ומאי שנא בדיקות?
 אמרו ליה - הכי השתא? בחקירות - אמר אחד איני יודע עדותן בטילה
דהויא לה עדות שאי אתה יכול להזימה, בבדיקות - אמר אחד מהן איני יודע עדותן קיימת עדות שאתה יכול להזימה הוא.

מכיון ששניהם מדאורייתא, מדוע שיהיה הבדל בדין כאשר אומר אחד העדים שאינו יודע לענות על השאלה, שבחקירות העדות בטלה ובבדיקות היא קיימת כנ"ל?

מתרצת הגמרא – משום שהפסול הוא משום שזו "עדות שאי אתה יכול להזימה". אמירת "איני יודע" באחת החקירות, הופכת את העדות לעדות שאי אתה יכול להזימה, ועל כן היא פסולה. בבדיקות, גם אם אומר שאינו יודע, עדיין ניתן להזים את העדות. על כן היא קיימת.

המשנה במכות מגדירה את צורת הזמת העדים⁴:

אין העדים נעשים זוממין עד שיזמו את עצמן. כיצד, אמרו מעדין אנו באיש פלוני שהרג את הנפש, אמרו להן היאך אתם מעידין, שהרי נהרג זה או ההורג א היה עמנו אותו היום במקום פלוני, אין אלו זוממין. אבל אמרו להם היאך אתם מעידין, שהרי אתם הייתם עמנו אותו היום במקום פלוני, הרי אלו זוממין, ונהרגין על פיהם:

דין הזמה תלוי בעדות של "אתם הייתם עמנו אותו היום במקום פלוני".

מה שמבדיל בין חקירות לבדיקות זה עצם הגדר של דין הזמה, וכפי שראינו ברש"י המובא לעיל, שכתב לגבי בבדיקות – "שאין דין הזמה תלויה בהן".

² עיין סן בפירוש המשניות לרמב"ם כאן.

³ סנהדרין דף מא:

⁴ מסכת מכות פרק א משנה ד.

החקירות הן הבסיס להזמה. כאשר אין חקירות, אם לא כיוונו העדים את עדותם ליום מסויים ולשעה מסויימת, הרי שאי אפשר להזים את העדות.

הבדיקות עוסקות בדברים שאין דין הזמה תלוי בהן. הן נעשות בכדי לוודא באופן משמעותי יותר את כנות העדים כאשר שניהם עונים עליהן בהתאמה, או מפילות את העדות כאשר יש חוסר התאמה ביניהם בבדיקות, אך אין הן מעכבות אם אינן יודעים לענות עליהן, משום שאפשר להזים את העדות גם בלעדיהן.

ויש לעיין בטעם העניין – **מדוע עדות שאי אתה יכול להזימה אינה עדות?**

פסול עדות שאי אתה יכול להזימה מכח סברא

בסברא פשוטה נראה לומר, שהבעיה בעדות שאי אתה יכול להזימה היא שאין מה שמרתיע את העדים, ועל כן אנו חוששים שהם משקרים.

כך, אמנם, משמע מדברי רש"י בסוגיה בדף יז, שם הגמרא עוסקת בדברי המשנה – "וכמה יהא בעיר ויהא ראויה לסנהדרין? מאה ועשרים".

מבאר הגמרא את הצורך במאה ועשרים איש בעיר כדי שתהיה ראויה לסנהדרין קטנה⁵:

וכמה יהא בעיר ויהא ראויה לסנהדרין מאה ועשרים וכו'. מאה ועשרים מאי עבידתיהו? - עשרים ושלושה כנגד סנהדרין קטנה, ושלוש שורות של עשרים ושלושה - הרי תשעים ותרתי. ועשרה בטלנין של בית הכנסת - הרי מאה ותרתי. ושני סופרים, ושני חזנים, ושני בעלי דינים ושני עדים, ושני זוממין, ושני זוממי זוממין - הרי מאה וארביסר. ותניא: כל עיר שאין בה עשרה דברים הללו אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה: בית דין מכין ועונשין, וקופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלושה, ובית הכנסת, ובית המרחץ, ובית הכסא, רופא, ואומן, ולבלר, (וטבח), ומלמד תינוקות. משום רבי עקיבא אמרו: אף מיני פירא, מפני שמיני פירא מאירין את העינים...

בתוך כל"בעלי התפקידים" המנויים בתוך מאה ועשרים אלו, מוזכרים "שני עדים, ושני זוממין, ושני זוממי זוממין".

ומבאר רש"י שם:

ושני זוממין - שיתיראו העדים להעיד שקר שלא יזמו: ושני זוממי זוממין - שמא יתחייב בעל דין על פי עדים וישכיר שנים להזימן, לפיכך צריך שנים אחרים בעיר שיתיראו אלו מהם אם נבוא להזים העדים יבאו אלו השנים ויזימו אותנו:

⁵ תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף יז.

כאשר יש עוד אנשים בעיר שיכולים לשמש כמזימים לעדות, אז מתייראים העדים להעיד עדות שקר. אם העדים יודעים שאין מי שיכול להזים אותם, אין הם חוששים מכלום, ויכולים לומר כל מה שירצו ואף עדות שקר.

כך גם לגבי העדים המזימים, גם הם צריכים לדעת שיש מי שיכול להזימם. שני זוממי זוממין, וכדברי רש"י – "צריך שנים אחרים בעיר שיתיראו אלו מהם".

אם כן, משמע מכאן שהפסול בעדות שאי אתה יכול להזימה הוא פסול מכח סברא.

אלא שמצינו כיוון אחר בדברי רש"י עצמו, וכן בפירוש התוספות.

פסול מכח גזירת הכתוב

בדף מא. אומרת הגמרא:

אמר רב חנן: עדי נערה המאורסה שהוזמו - אין נהרגין. מתוך שיכולים לומר לאוסרה על בעלה באנו. - והא אתרו בה! - דלא אתרו בה. - ואי לא אתרו בה - היכי מיקטלא? - באשה חבירה, ואליבא דרבי יוסי ברבי יהודה. דתניא, רבי יוסי ברבי יהודה אומר: חבר אין צריך התראה, לפי שלא נתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד.

אומר רב חנן – עדי נערה המאורסה שהוזמו אין נהרגין, משום שיכולים לטעון שלא באו להורגה אלא לאוסרה על בעלה.

אי אפשר להרגם משום "כאשר זמם", משום שאין ראייה מוכחת שזממו להורגה. מקשה הגמרא – והרי התרו בה, ובהתראה אמרו לה שהיא צפויה למיתת בית דין על מעשה זה!?

ומתצת שמדובר במקרה שלא התרו בה, ובאשה חבירה, ואליבא דרבי יוסי ברבי יהודה שאומר שחבר אין צריך התראה.

וכאן מקשה הגמרא:

וכיון דאינהו לא מיקטלי - אייהי היכי מיקטלא? הויא לה עדות שאי אתה יכול להזימה. וכל עדות שאי אתה יכול להזימה - לא שמה עדות! - הכי נמי קאמר: מתוך שאין נהרגין, שיכולין לומר לאוסרה על בעלה באנו - אף היא אינה נהרגת, דהויא לה עדות שאי אתה יכול להזימה.

אם הם לא נהרגים - משום שיכולים לומר שלא באו להרגה אלא לאוסרה - כיצד ניתן להרוג אותה? והלא זוהי עדות שאי אתה יכול להזימה ולא שמה עדות!?

ואומרת הגמרא, 'אין הכי נמי'. למסקנה מתוך שהם אינם נהרגים, גם אי אפשר להרוג אותה משום שזוהי עדות שאי אתה יכול להזימה.

מפרש רש"י שם לגבי פסול עדות שאי אתה יכול להזימה:
לא שמה עדות - הואיל ואי אפשר לקיים בו ודרשת וחקרת ודרשו
 השופטים והנה עד שקר וגו' (שם):

רש"י לא כותב שהפסול הוא מטעם הסברה שאינם חוששים לשקר, אלא משום גזירת
 הכתוב - שאי אפשר לקיים בהם "וּדְרַשְׁתָּ וְחִקְרַת וּדְרָשׁוּ הַשּׁוֹפְטִים וְהִנֵּה עַד שֶׁקֶר וְגוֹ'".

גם מדברי התוספות בתחילת מסכת מכות עולה שהפסול הוא מטעם גזירת הכתוב,
 אלא שהם למדו מפסוק אחר.

תוספות שם באים על גבי דברי המשנה - שבעדים המעידים על פלוני שהוא בן גרושה
 או בן חלוצה והוזמו, לא אומרים שהם יעשו בן גרושה וחלוצה תחתיו אלא לוקין
 ארבעים.
 ומקשים התוספות⁶:

תימה כיון דאם הוזמו אינן נעשין בן גרושה וחלוצה א"כ גם בשלא
 יוזמו איך יעשה על פיהם בן גרושה דהכי הוא האמת ואמאי? הא הוא
לה עדות שאי אתה יכול להזימה ואין זה עדות!?

ומתרצים התוספות שני תירוצים. הראשון:
 וי"ל כיון דלוקין הוי כאשר זמם והוי שפיר אתה יכול להזימה...

מכיון ששם אנו מלקים את העדים, זה נחשב שנעשה בהם דין הזמה⁷.

ומביאים התוספות תירוץ נוסף:

**וע"ל דגבי עדות דבן גרושה וחלוצה לא חיישינן כלל באתה יכול
 להזימה.** דמהיכא נפקא לן דבעינן עדות שאתה יכול להזימה? מ"כאשר
זמם". והא מוכח בגמרא דכאשר זמם לא נכתב לגבי עדות דבן גרושה
 ולא קאי כלל עליה בשום צד שבעולם אבל התם גבי נערה המאורסה
 ודאי כאשר זמם קאי נמי עליהן דאם התרו בה מיקטלי אינהו
 בשהוזמו ואילו איהי בלא הוזמו (והתם מיירי בלא התרו וכיון דכאשר
 זמם קאי עליהו) לכך בעינן אתה יכול להזימה...

המקור לגדר "עדות שאתה יכול להזימה" לתוספות, הוא מהפסוק "כאשר זמם".

⁶ מכות דף ב. תוספות ד"ה "מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה או בן חלוצה..."
⁷ ומסבירים התוספות לגבי ההבדל מעדי נערה המאורסה שראינו בדף מא. שאף על פי שהם לוקים, העובדה
 שאינם נהרגים ולא נעשה בהם כאשר זמם גורמת להגדיר את העדות כ"עדות שאי אתה יכול להזימה" ולכן לא
 הורגים אותה, ומדוע כאן המלקות מספיקות בכדי לומר שזו עדות שאתה יכול להזימה?
 ומבארים התוספות - זה משום ששם המלקות הם כנגד מיתה, ובזה ודאי שאין מספיק בכדי להגדיר שנתקיים
 בהם "כאשר זמם". אך כאן, בעדות על בן גרושה, שזהו לאו בעלמא ללא מיתה, כאן המלקות שמקבלים העדים
 מספיקות בכדי להגדיר שהתקיים בהם כאשר זמם. וע"ש.

מכיון שהגמרא לומדת שכאשר זמם לא שייך כלל בעדות על בן גרושה, שנאמר "ועשיתם לו כאשר זמם" – "לו ולא לזרעו"⁸, הרי שגם התבטל כאן הצורך בעדות שאתה יכול להזימה.

העולה מדבריהם, שגם לשיטתם אנו דנים משום גזירת הכתוב, אלא שלא כדברי רש"י שתלה את גזירת הכתוב בפסוק "ודרשת וחקרת... והנה עד שקר..."⁹, אלא מהפסוק "כאשר זמם"⁹.

יש לעיין, אם כן, בהבדל בין שני הפסוקים ביחס לגזירת הכתוב, ויותר מכך – במשמעות ההבדל בין הלימוד מגזירת הכתוב לבין הסברא.

מחלוקת סומכוס וחכמים בעדות שאי אתה יכול להזימה

סוגיה נוספת העוסקת בגדר זה מובאת בגמרא במסכת בבא קמא. הגמרא שם דנה במחלוקת סומכוס וחכמים במקרה מסויים של שני כיתי עדים, על גניבה, ועל טביחה ומכירה, ובאה לברר באיזה מקרה בדיוק חולקים. אומרת הגמרא שם¹⁰:

...אמר רב אחא בריה דרב איקא... **אלא בעדות שאי אתה יכול להזימה קמיפלגי**, כגון דאתו סהדי ואמרי ליה: גנבת, ואמר להו: גנבתי וטבחתי ומכרתי, מיהו לא בפניכם גנבתי אלא בפני פלוני ופלוני, ואייתי סהדי ואזמינהו דלא באפייהו גנב, ואתו פלוני ופלוני ואסהידו ביה דגנב וטבח ומכר; ובהא קמיפלגי, **דרבנן סברי**: הויה לה עדות שאי אתה יכול להזימה, וכל עדות שאי אתה יכול להזימה לא הויה עדות; **וסומכוס סבר**: עדות שאי אתה יכול להזימה הויה עדות. והא קיימא לן, דעדות שאי אתה יכול להזימה לא הויה עדות! הני מילי היכא דלא ידעי באיזה יום באיזה שעה, דליכא לעדות כלל, אבל הכא סיועי הויה דקא מסייעי ליה.

מדובר במקרה בו הנאשם מודה לדברי שני העדים הראשונים שהעידו שגנב, ומוסיף שגם טבח ומכר, אלא שאומר שזה לא היה בפניהם אלא בפני עדים אחרים – "פלוני ופלוני". לאחר מכן מוזמנים העדים הראשונים, ואז באים "פלוני ופלוני" עליהם דיבר הנאשם, ומעידים שאכן גנב וטבח ומכר.

חכמים סוברים במקרה זה, שהעדים האחרונים אינם עדים, משום שמעידים עדות שאי אתה יכול להזימה, "שהרי הוא הודה תחילה שבפניהם גנב ועל פיו באו להעיד

⁸ מכות דף ב.

⁹ ונעיר שבסוגיה המקבילה בפסחים יב, מביא רש"י את שני הפסוקים: "דהויה ליה עדות שאי אתה יכול להזימה - דרחמנא אמר ודרשו השופטים היטב והנה עד שקר העד וגו' ועשיתם לו כאשר זמם לעשות וגו' עדות שאתה יכול לקיים בה תורת הזמה הויה עדות, ואי לא לא..."
¹⁰ דף עה:

ולאו עדות היא¹¹. על כן הגנב משלם קרן לבעלים כדין מודה בממון, ופטור מקנס, והעדים שהוזמו ישלמו כפל לגנב, כפי מה שזממו לחייבו.

חולק סומכוס וסובר שבמקרה זה **עדות האחרונים נחשבת לעדות אף על פי שאי אפשר להזימה**. אין זה כמקרה שבטלה עצם העדות, כשאומרים שלא יודעים באיזה יום ובאיזו שעה. שם יודה סומכוס שהעדות פסולה מגדר עדות שאי אתה יכול להזימה.

מפרש רש"י בדברי סומכוס:

היכא דאמרי לא ידעינן באיזו יום באיזו שעה - דאיכא למימר דלהכי עבדי דמסתפו דלא ליתו סהדי דלזמינהו והלא באותה שעה עמנו הייתם ועדים שקרנים הם: אבל הכא - דהא דאין אתה יכול להזימה היינו משום דקושטא קא מסהדי מכל שכן דעדותן עדות דסיועי קא מסייעי להו.

כאשר הם אומרים שאינם יודעים את היום והשעה, אנחנו חוששים שהם מפחדים מהזמה. במקרה שלנו אין לנו חשש שקר, הסיבה שאין אנו יכולים להזימם היא דוקא משום שברור שעדותם אמת - שהרי אף הנידון עצמו הודה בה. במקרה כזה עדותם עדות, לשיטת סומכוס, אף על פי שבפועל אי אפשר להזימה.

סומכוס וחכמים חולקים בשאלה – האם גדר הפסול של עדות שאי אתה יכול להזימה שייך רק במקום שיש חשש שקר, או שהוא משום גזירת הכתוב גם במקום שאין חשש שמשקרים.

כן הבין ר' אלחנן וסרמן זצ"ל ב"קובץ שיעורים" על כתובות. הוא מתייחס לדברי התוספות שם¹² שהקשו כפי שראינו גם בתוספות בתחילת מסכת מכות – כיצד לוקים עדים זוממים על בן גרושה וחלוצה? והרי זו עדות שאי אתה יכול להזימה?! ותרצו שם תוספות כתירוץ הראשון שראינו בדברי התוספות בתחילת מכות הנ"ל – שהמלקות שהם מקבלים נחשבות לקיום ההזמה.

ומקשה הקובץ שיעורים¹³:

...בשלמא לסומכוס בב"ק ע"ה דטעמא דבעינן יכול להזימה הוא משום חשש משקר א"ש דכיון דילקו תו ליכא חשש משקר, אבל לרבנן דפליגי עלי' התם דגזה"כ הוא אפילו היכא דליכא חשש משקר תיקשי הכא:

לפי סומכוס, שאנחנו דנים משום חשש שקר, הרי שעל ידי המלקות שהם מקבלים כבר אין חשש שקר. אך לפי חכמים שחולקים ואומרים שהפסול הוא משום גזירת הכתוב, כיצד יועילו המלקות שהם מקבלים? סוף סוף אין בהם "כאשר זמם"?

¹¹ פירוש רש"י שם

¹² תוספות על כתובות דף לג. ד"ה "אלא אפשר לקיומי בבן גרושה או בבן חלוצה"

¹³ ספר קובץ שיעורים ח"א - מסכת כתובות דף לג. אות (ק"ב)

יתכן שזו הסיבה שהתוספות במכות תירצו תירוצ נוסף, שבעדי בן גרושה וחלוצה לא שייך כלל גדר "כאשר זמם", ועל כן גם אין שם בעיה של עדות שאי אתה יכול להזימה. מכל מקום, גזירת הכתוב אינה כ"מילתא בלא טעמא". והארכנו בזה בבירור עניין היחס לטעמי המצוות דרך שיטות הראשונים והאחרונים¹⁴.

יש לנסות להבין בטעם גזירת הכתוב, אם לא משום חשש שקר, מה הבעיה בכך שאי אפשר להזים את העדות? הלא אנו יודעים שזוהי עדות אמת, שהרי הגנב עצמו הודה לדברי העדים - עוד לפני שבאו!! מדוע לשיטת חכמים תבטל העדות במקרה זה?!

גזירת הכתוב – מתייחסת לעצם הדבר

כיצד עלינו להתבונן בשאלה זו?

נראה לומר, לעניות דעתנו, שבדברים המובאים בתורה כגזירת הכתוב, נצטרך לחפש דרך הלימוד טעם מצד עצם הדבר, ולא מצד ההשלכות שלו במציאות¹⁵.

בעדות שאי אתה יכול להזימה יש פסול מצד **עצם הגדרתה כעדות**, ולא רק מצד חששות שהדבר עלול לגרום לשקר מצד העדים וכד'.

כל מידה מתבררת בהפכה

ונבוא לבאר את הדברים על פי יסוד המובא בחז"ל ומתבאר בדברי רבותינו.

¹⁴ עיין בשיעור "האומר על קן ציפור יגיעו רחמיך וכו'", וכן עיין בדברי המהר"ל בבאר הגולה בכלל, ושם בבאר השני, לדוגמה, מבאר את דין "כאשר זמם ולא כאשר עשה" ועוד.

¹⁵ ובדומה לחילוק בין איסורי תורה לאיסורי חכמים על פי החקירה של חפצא וגברא, וכמובא באתון דאורייתא כלי י: "...ונלע"ד בזה עפ"י ספיקן של האחרונים הנ"ל שנסתפקו לומר דאע"ג דאיסורי תורה איסורי חפצא נינהו עכ"ז איסורים דרבנן הוי רק איסורי גברא לחוד וזה בעבור שהחכמים לא היו בכחם להטיל איסור על החפץ המותר בעצם רק שיש להם כח לומר אל האדם שישמע דבריהם ואם איננו שומע לדברי חכמים ה"ז עבריין ורשע אבל להשים איסור על עצמות החפץ דבר זה מסור רק אל השי"ת לבד לרחק ולקרב החפצים בעצמותם כי לד' הארץ ומלואה וכל החפצים שלו..."

כשם שהתורה שמה איסור על עצמות החפץ, מצד שהיא הסדר הרוחני הפנימי של המציאות, כך גם דיני התורה השונים אינם באים רק להשלים תיקונים מעשיים כאלו ואחרים במציאות, אלא מבטאים את הסדר הרוחני העצמי שלה.

וכדברי המהר"ל בתפארת ישראל פרקים ו-ז-ח (והדיון בהם מובא כאן בשיעור "האומר על קן ציפור וכו'"), שהמצוות הן כ"גזירות מצד השם יתברך", "ומצרפים נפש האדם להשיב אותה אל ה'", ובפרק ח' שם כותב: "...מכל מקום ידוע לנו שאין דבר אחד לבטלה וכך סדר השם יתברך בחכמתו כל הנבראים עליונים ותחתונים, וכן ענין המצות למה הם כך בודאי ידענו שכך נותן הסדר שסדר השם יתברך התורה וכך מתחייב ממנו, ולכך אין לשאול על טעם המצות למה הם כך, כי כך גזר השם יתברך הסדר לפי חכמתו ואין דבר אחד לבטלה וכך חקק השם יתברך. והאדם העושה והשומר הסדר הזה אשר סדר השם יתברך דבר זה צירוף וזכור נפש האדם, כי על ידי עשיית המצות שהם הסדר השכלי הוא דבק בשכלי ועל ידי זה דבק בו יתברך, והעובר על המצות הוא יוצא מן הסדר השכלי שסדר השם יתברך וכל אשר יוצא מן הסדר מביא לו זה אבוד הנפש לגמרי. ולפיכך כל מי שנותן במצות טעם על פי הטבע לומר כי לכך אסרה תורה חזיר מפני שהוא מוליד בגוף מזג רע וכן הוא בודאי האמת, וכן נתנו טעם באיסור חלב שהוא מוליד מזג רע וכן בדם ומכל שכן בשקצים ובעופות הטמאות בכולם נתנו טעם על פי הטבע וכאלו היתה התורה ספר מספרי הרפואות או ספר הטבע, חס ושלום לומר כך...". המצוות הן כגזירות, ובודאי שיש להן טעם מצד הסדר הרוחני של המציאות, אך אין לתת להם טעמים מצד הסדר הגופני או תיקון המידות, ועיין מה שהרחבנו בזה בשיעור "האומר על קן ציפור" הנ"ל.

אומרים חז"ל במדרש¹⁶:

...אלה הדברים א"ר אחא ב"ר חנינא ראיות היו התוכחות לומר מפי בלעם והברכות מפי משה אלא אילו הוכיחם בלעם היו ישראל אומרים שונא מוכיחנו ואילו ברכם משה היו אומות העולם אומרים אוהבן ברכן אמר הקב"ה יוכיחן משה שאוהבן ויברכן בלעם ששונאן כדי שיתבררו הברכות והתוכחות ביד ישראל:

שואלים חז"ל, מדוע ברכות כאלה נפלאות הגיעו לעם ישראל דוקא דרך בלעם הרשע, והתוכחות דרך משה, הרועה הנאמן? וכי לא היה ראוי שיהיו הדברים להיפך?

והתשובה במדרש - "...אלא אילו הוכיחם בלעם היו ישראל אומרים שונא מוכיחנו ואילו ברכם משה היו אומות העולם אומרים אוהבן ברכן אמר הקב"ה יוכיחן משה שאוהבן ויברכן בלעם ששונאן **כדי שיתבררו הברכות והתוכחות ביד ישראל**"

דוקא העובדה שמי שמברך זה השונא, ומי שמוכיח זה האוהב, **היא המבררת את הדברים.**

באופן דומה כותב ר' צדוק לגבי עבודת המידות של האדם, וכך הוא אומר¹⁷:

בירור כל מדה הוא בההיפך, כי אין לך שום מדה שאין בה צד שראוי להשתמש להיפך, והמדות הם חלוקים בנפשות מתולדתן, שיש שהוא בטבעו רחמן ובירורו להתאכזר על עמלק וכדומה משונאי ה' וכמו שאמרו (קהלת רבה ז' ט"ז שוחר טוב ז') כל המרחם על האכזרים בסוף נעשה אכזר על הרחמנים, כי רחמנות זו אכזריות הוא באמת ומי שמרחם רק מצד טבע תולדתו ולא רק לשם שמים הוא מרחם גם במקום הראוי להתאכזר, ובזה עבירה גוררת עבירה דסופו להתברר להיפוך חס ושלום שהוא רק רחמן במקום שאין צריך ובמקום שצריך הוא מתאכזר:

...וכן בירור התמימות דיעקב אבינו ע"ה הוא על ידי הרמאות שנהג עם לבן, כי תם נקרא מי שאינו יודע לרמות כדפירש רש"י, אבל תמימות יעקב לא היה מפני שאינו יודע בתולדתו רק לפי שרצון השם יתברך כך ובמקום שרצון השם יתברך שיתנהג ברמאות היה מרמה, וגם זה בתמימות דזהו עיקר התמימות להיות נמשך רק אחר רצון השם יתברך כצאן אחר הרועה:

ומדת האמת ליעקב שהוא שורש מדת האמת שהושלך ארצה בעולם הזה דכולו שקרים (בראשית רבה ח' ה') נתברר בשעה שאמר ליצחק אנכי עשו וגו', דזה נראה כדובר שקרים חס ושלום דלא יכון נגד עיניו והוא דייקא אז קיבל הברכות דויתן לך אלקים שדרשו חז"ל בבראשית רבה (ס"ו ג') יתן לך אלקותו, היינו שיהיה השם יתברך נוכח עיניו

¹⁶ מדרש רבה דברים פרשה א פסקה ד

¹⁷ ספר דברי סופרים - אות כח. ועיין שם בכל הפיסקה, שמביא דוגמאות רבות לסיוד זה.

להכיר מכל דבר שהוא המנהיג ובעל הכוחות דזהו פירוש אלקותו שיתן בכל דבר שיתן לו:
 וזהו רק מצד בירור מדת האמת שלו שהוא חותמו של הקב"ה (שבת נ"ה.) ועל ידי זה צורתו חקוקה בכסא הכבוד (חולין צ"א ע"ב ושאר דוכתי) ועיניו יתברך רק עליו היפך דובר שקרים דלא וגו' (תהלים ק"א ז'), **כי אז נתברר שכולו אמת אפילו מה שנראה כעין שקר למראית העין בעולם הזה הוא אמת גמור**, כי הוא בכור באמת ליצירה ועל ידי קנין מעשו:

כיצד נדע שאדם בעל מידות טובות פועל כן לשם שמים, ולא רק מצד טבע תולדתו? אומר על כך ר' צדוק, **"בירור כל מדה הוא בהיפך"** - ומביא לכך כמה דוגמאות.

כאשר יעקב אבינו עומד בניסיון של רמאות אצל לבן, מתבררת מידת התמימות שלו שהיא לשם שמים, ולא רק מצד מזגו הטבעי.

כך גם אברהם אבינו, שמידתו מדת האהבה - "אברהם אוהבי", נדרש בניסיון העקידה לעשות הפוך מטבעו, ולהשתמש במדת היראה, ואכן נאמר שם¹⁸ - **"כי עֲתָה יִדְעָתִי כִּי יְרֵא אֱלֹהִים אֶתָּה וְלֹא חֲשָׁכָתָ אֶת בְּנֶדְ אֶת יְחִידָךְ מִפְּנֵי"**.

ונראה לומר גם כאן, שבכדי לברר ולקיים את העדות, צריך שתהיה אפשרות להזימה. עדות שאי אפשר להזימה, אין מה שמברר אותה כעדות אמת. העובדה שניתן להזים את העדות ולהפריכה, היא זו שנותנת לה תוקף - כל זמן שלא הזימה.

ונחזור לסוגיה בסנהדרין י"ז, שם ראינו שרש"י מביא **סברא** - "כדי שיתיראו". על פי הכלל שרש"י הוא פרשן מקומי ומפרש כל סוגיה לפי עניינה, נאמר - ששם נושא הסוגיה הוא ימתי העיר ראוייה למנות בה סנהדרין קטנה'. שם אין בעיה בעצם העדות אם אין בעיר עוד שני זוממין ושני זוממי זוממין, משום שבאופן עקרוני, עדיין ניתן להזים את העדות אם הזדמנו שם עוד שני אנשים שראו את המקרה וכד'.

בסוגיות העוסקות בעצם הגדר של "עדות שאי אתה יכול להזימה" - בהן מבאר רש"י, וכן תוספות, שזה מצד **גזירת הכתוב**. שם גזירת הכתוב נדרשת בכדי להגדיר את **עצם העדות כעדות אמת**.

¹⁸ בראשית כב, יב

שתי בחינות ב"עדות שאי אתה יכול להזימה" –

מצד העדות עצמה, ומצד העונש

הזכרנו לעיל שרש"י ותוספות, המסכימים שניהם ללימוד מגזירת הכתוב, הביאו בעניין זה פסוקים שונים. ונראה לומר שיש שתי בחינות בדבר.

אומר בית הלוי¹⁹:

...וא"כ הא דאמרינן בכמה דוכתי בגמרא **דבעינן עדות שיכול להזימן סובל שני ענינים וכוונות, אחת דבעי דוקא שיהיה יכול להזימם דהיינו להכחישם על ידי הזמה דעמנו הייתם וכדכתיב בקרא והנה עד שקר העד. שנית דבעינן שיוכל לקיים בהם חיובא דכאשר זמם כדכתיב סיפא דקרא ועשיתם לו כאשר זמם. וא"כ גם בהני עדיות דלא שייך בהו חיובא דכאשר זמם כלל בשוה אופן וכמו בעדי בן גרושה דממעטינן (שם ב'). מדכתיב לו ולא לזרעו. מ"מ גם בהו בעי שיהיה יכול להזימם דהיינו לבטל עדותם על ידי הזמה דעמנו הייתם ולקיים בהו קרא דוהנה עד שקר העד לשקר גופו של עדות ולסתור דבריו. דאע"ג דסיפא דקרא דכאשר זמם לא שייך בהו מ"מ רישא דוהנה עד שקר העד הא שייך גם בהו דלא מתכשרי שום עדות רק שיהיה אפשר לקיים בהו הך והנה שקר העד, וזה א"א בלא דו"ח. ומש"ה גם בהו פסול אינו יודע:**

'צווי דיני' ב"עדות שיכול להזימן".

האחד - שתהיה יכולת לבטל את העדות – "והנה עד שקר העד", והשני - שתהיה יכולת לקיים בהם עונש "כאשר זמם". גם במקומות שאין בהם שייכות ל"כאשר זמם", כעדות על בן גרושה וחלוצה, עדיין יש את העניין הראשון – שתהיה יכולת להוכיח שהעדות היא עדות שקר.

הלימוד שהביא רש"י – "ודרשת וחקרת... והנה עד שקר", מתייחס לבחינה הראשונה. היכולת להזימם את העדות מבררת אותה כעדות אמת.

הלימוד שהביאו התוספות – "כאשר זמם", מתייחס לבחינה השניה. היכולת להחיל על העדים עונש "כאשר זמם" מבררת ונותנת תוקף לעונש שבית דין משיתים על הנידון מכח עדותם²⁰.

דרך
הלימוד

¹⁹ ספר בית הלוי ח"ג - סימן ו

²⁰ יסוד זה מתבאר בעומקו בדברי המהר"ל בספר גור אריה על דברים פרק יט פסוק יט. בעניין "כאשר זמם", שאותו כח שיצרו העדים בעדותם, שרצו להחיל עונש על אדם חף מפשע, הוא חוזר על ראשם. ובא ללמד ונמצא למד, שהעדות יוצרת כח של עונש שחל על הנידון, ואם מתברר שהוא אינו אשם, אותו כח חוזר על ראשם. וכך גם להיפך, אם כשיתברר ששקרו לא נעשה בהם כאשר זמם, הרי שאין כאן יכולת לחדש כח של עונש כלל. ועיין בשיעור – "עדים זוממין קנס או ממון".